

Mr. sc. Maja Sahadžić

Udruga za međunarodno pravo u Bosni i Hercegovini

MEĐUNARODNO PRAVO LJUDSKIH PRAVA: ZAŠTITA POJEDINACA I SKUPINA

U ovom radu određuje se teorijsko shvaćanje ljudskih prava u međunarodnom pravu, kao i njihova važnost u kontekstu pojedinaca i skupina u međunarodnom pravu. U tom smislu, bitna je analiza postojećih instrumenata i mehanizama njihove zaštite, te njihovog sadržaja, kapaciteta i djelotvornosti. Kako primjena instrumenata i postupanje sukladno općim i regionalnim zaštitnim mehanizmima ovisi od nacionalnih pravnih sustava, treba raščlaniti domašaj općih i regionalnih instrumenata i primjene mehanizama zaštite ljudskih prava i sloboda u nacionalnom pravnom sistemu.

Ključne riječi: Ljudska prava i slobode; Primjena; Zaštita; Pojedinci; Skupine.

1. UVODNE NAZNAKE

Od samoga početka međunarodnopravnog reguliranja ljudskih prava i sloboda, postoji nedoumica o tome što zapravo (ljudsko) „pravo“ znači. Subjekti međunarodnog prava do sada su definirali ljudska prava bez djelotvornog sustava primjene. Isto tako, još uvijek su nejasne priroda i uloga ljudskih prava i sloboda u međunarodnom pravu, sporno je i priznavanje prava i sloboda skupinama od strane država, imanentan je i veliki *hiatus* između pojedinačnog djelovanja subjekata međunarodnog prava i prihvaćenih standarda, a preispituje se i djelotvornost mehanizama za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Danas, međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i slobodama obvezuju države na primjenu instrumenata u njihovim pravnim sustavima, kao i na postupanje sukladno općim i regionalnim zaštitnim mehanizmima, što se pokazalo manje-više uspješnim. Ipak, proces razvitka ljudskih prava još uvijek nije prestao, te možemo očekivati sveobuhvatnije in-

strumente koji će sadržavati djelotvornije mehanizme zaštite ljudskih prava pojedinaca i skupina.

Ljudska prava su „naziv za skup osnovnih prava ljudske osobe, tj. prava koje ona ne mora posebno stjecati, već treba da ih posjeduje na temelju samog svoga postojanja i neovisno o zemlji čiji je državljanin ili u kojoj živi, kao i bez obzira na to što možda nema državljanstvo ili što je izbjeglica.“¹ S obzirom na to da u okvirima suvremenog međunarodnoga prava postoje usvojeni instrumenti i izgrađeni mehanizmi zaštite ljudskih prava, sukladno tomu, ljudska prava se mogu definirati i sa formalnopravnog stanovišta kao skup normi koje se zasnivaju na načelima i standardima međunarodnog prava (ljudskih prava), pa i pravu pojedine države.² Na osnovi navedenog, može se zaključiti da su ljudska prava i slobode niz načela i standarda zajedničkih svim ljudima, a koji mogu pripadati pojedincima i/ili skupinama bez obzira na spol, rasu, vjeroispovijest, nacionalnost, političko ubjeđenje, gospodarsku pozadinu ili porijeklo, a smatra se da su sveopća, bez obzira na sporenja koja se vezuju uz njih.³ U literaturi se uglavnom referira na generacije prava i sloboda, pri čemu se prva generacija odnosi na klasična prava kojima su utvrđeni temelji za daljnji razvoj ljudskih prava i sloboda; druga generacija se odnosi na gospodarska i socijalna prava; treća generacija se sastoji od „zajedničkih prava“⁴ u koja spadaju i prava skupina; i ponegdje u literaturi spominje se i četvrta generacija koja se odnosi na prava koja se vezuju za razvoj medicine, tehnologije *etc.* Iako se za ljudska prava i slobode dugo smatralo da pripadaju samo pojedincima, a pritom je prilikom razvitka ljudskih prava i sloboda naglasak bio isključivo na pravima pojedinaca, u međuvremenu se razvila

¹ V. Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb 1987, 236.

² Na sličan način ljudska prava u međunarodnom pravu definiraju i autori Avramov i Kreča u: S. Avramov, M. Kreča, *Međunarodno javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd 2007, 297. Međutim, valja uzeti u obzir i da većina referentnih autora ne daje definiciju ljudskih prava u međunarodnom pravu, poput: I. Brownlie, *Principles of International Public Law*, Oxford University Press, Oxford 2003, i M. N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

³ Autorica Ishay u M. R. Ishay, *The History of Human Rights, From Ancient Times to the Globalization Era*, University of California Press, Berkley and Los Angeles 2004, 5–14. opisuje nekoliko sporenja: nastanak ljudskih prava, posebice povezanost nastanka ljudskih prava sa Zapadom, doseg modernog liberalizma zahvaljujući socijalističkoj misli, postojanje povijesnog napretka *etc.*

⁴ Termin „zajednička prava“ koristi autor Griffin kada piše o trećoj generaciji ljudskih prava. Vid. J. Griffin, *On Human Rights*, Oxford University Press, Oxford i New York 2008, 256.

ideja o pravima i slobodama skupina (etničkih, jezičkih, religijskih *etc.*), koja im pripadaju samim tim što pripadaju određenoj skupini. Naravno, ponekad je teško napraviti razliku između ljudskih prava i sloboda pojedinaca i ljudskih prava i sloboda skupina, s obzirom na to da su neka prava i slobode isključivo osobna (na primjer, pravo na život), neka prava i slobode pripadaju isključivo skupinama (na primjer, pravo na samoodređenje), a postoje i prava i slobode koje se odnose na pojedince, ali se izražavaju putem skupine pojedinaca (na primjer, prava manjina).

Iako je naglasak i dalje na pravima i slobodama pojedinaca, dok se za prava i slobode skupina tvrdi da su tek u razvoju, činjenica je da se države obvezuju na zaštitu (nacionalne, etničke, rasne ili religijske) skupine kada je u pitanju zabrana genocida.⁵ Države se obvezuju i na zaštitu manjina čiji su pripadnici državljani odnosno države, gdje se može zaključiti da manjine čine posebnu skupinu. Sem toga, države se obvezuju i na međunarodne dokumente koji sadrži odredbe o nediskriminaciji (na osnovi rase, boje, nacionalnog ili etničkog porijekla),⁶ pri čemu se te odredbe uglavnom odnose na prava pojedinaca, ali se isto tako odnose i na prava skupina. No, (nacionalne) države veoma često nevoljko priznaju prava i slobode skupinama, nastoje da umanje značaj prava i sloboda skupina te da ih ograniče, odnosno svedu na prava i slobode pojedinaca. Razlozi za ovakvo postupanje uglavnom se temelje na povijesnom konceptu nacionalne države, te mogućnosti za ostvarivanje prava na samoodređenje⁷ skupina. Bilo da se radi o pojedincima ili skupinama, neophodno je odmjereno djelovanje svake države koja garantira prava i slobode da bi se omogućilo uravnoteženo po-

⁵ Sukladno odredi čl. 2 Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine (*1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*), A/RES/260 (III), 78 UNTS 277 (No. 1021), stupila na snagu 12. siječnja 1951. godine.

⁶ Sukladno odredbi čl. 1 Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine (*1966 International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*), A/RES/2106 (XX), 660 UNTS 195 (No. 9464), stupila na snagu 4. siječnja 1969. godine.

⁷ Pravo na samoodređenje (samoopredjeljenje) „je načelo prema kojem narodi imaju pravo na vlastitu *državu* (pravo naroda na samoodređenje)” (vid. V. Ibler, 284), odnosno radi se o „pravu kohezivnih nacionalnih skupina (‘naroda’) da za sebe izaberu oblik političkog organiziranja u njihovom odnosu spram drugih skupina. Izbor može da bude neovisnost države, udruživanje sa drugim skupinama u federalnu državu, autonomija ili saobražavanje u unitarnu (ne-federalnu) državu“ (vid. I. Brownlie, 553).

štivanje ljudskih prava i sloboda i jednima i drugima, a koje ponekad može da bude veoma teško primjenjivo i složeno.⁸

2. ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA POJEDINACA I SKUPINA

Suvremeni sustav garancije ljudskih prava i sloboda u međunarodnom i nacionalnom pravu temelji svoje ishodište na veoma dugom pojedinačnom i skupnom djelovanju u tom pravcu. Tako su instrumenti i mehanizmi za zaštitu ljudskih prava i sloboda nastali kao odgovor na okrutna postupanja čovjeka tijekom Drugog svjetskog rata, a s ciljem postavljanja prepreka spram neprihvatljivog ponašanja i obeshrabrivanja budućeg mogućeg nedozvoljenog ponašanja. Neki od najvažnijih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i slobodama nastali su kao dodatak pravno (ne)obvezujućim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama, ali je prošlo dosta vremena dok su usvojeni i konačno postali primjenjivi. Slično se dogodilo i na regionalnoj razini.

2.1. Opći instrumenti za zaštitu ljudskih prava pojedinaca i skupina

Povelja Ujedinjenih naroda (*Charter of the United Nations*)⁹ predstavlja prvi međunarodni dokument u kojem je sadržan koncept ljudskih prava i sloboda, u kojem se prvi put spominje termin „ljudska prava“.¹⁰ Ipak, Povelja je dala tek nagovještaj moguće zaštite ljudskih prava i sloboda. Tako je Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila 10. prosinca 1948. godine Opću deklaraciju o ljudskim pravima (*1948 Universal Declaration of Human Rights*)¹¹ koja je proglašena naputkom

⁸ Zanimljivo je razmišljanje autora Griffina: „Mnogo ljudi je do sada proširilo upotrebu riječi ‘prava’ izvan osoba – na primjer na fetuse, životinje i ekosustave. Već su se odrekli zahtjeva da nositelji prava moraju biti i činioci. I zašto ne? Pitanje je samo da li nam ovakva promjena daje vrednije moralno bogatstvo riječi. Odgovor na to pitanje ne može doći brzo. Moramo razmotriti da li postoji događaj koji će nas upoznati s pravima skupina, i da li doprinosi jasnoj upotrebi termina”. Vid. J. Griffin, 257.

⁹ Povelja Ujedinjenih naroda potpisana je 26. srpnja 1945. godine u *San Franciscu*, a stupila je na snagu 24. studenog 1945. godine. Također, Statut Međunarodnog suda pravde (*The Statute of the International Court of Justice*) je sastavni dio Povelje.

¹⁰ Vid. Preambula, čl. 1, 55, 56, 62, 68 i 76. Autor Langley navodi da su svrha i s njom povezane međunarodne obveze koje se spominju u Povelji uvjetovane sa četiri okolnosti: opažena potreba tijekom Drugog svjetskog rata da se priznaju ljudska prava, Holokaust, izvorni cilj Ujedinjenih naroda i usuglašena sredstva za postizanje tog cilja. Vid. W. E. Langley, *Encyclopedia of Human Rights Issues Since 1945*, Greenwood Press, Westport 1999, xi.

¹¹ A/RES/217 (III).

za tumačenje Povelje Ujedinjenih naroda, a u čijem je tekstu nabrojan niz građanskih, političkih, kulturnih, socijalnih i gospodarskih prava i sloboda.¹² Ipak, Deklaracija je trebalo da posluži tek kao vodilja ka daljoj razradi ljudskih prava pojedinaca i skupina, s obzirom na to da, iako u literaturi često navođena kao opći standard domašaja za sve nacije i narode,¹³ nije obvezujući međunarodni dokument, nego je tek postavila osnov za usvajanje općih i regionalnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava pojedinaca i skupina. Međutim, valja naglasiti da su odredbe o nekim pravima i slobodama sadržanim u Deklaraciji kasnije usvojene kao sastavni dio obvezujućih općih i regionalnih međunarodnih dokumenata, kao što su Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine (*1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*)¹⁴ i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (*1966 International Covenant on Civil and Political Rights*).¹⁵ Premda nije pravno obvezujuća, „postavlja se pitanje da li će Deklaracija naknadno postati obvezujuća, bilo običajnim putem, kroz opća načela prava ili posredstvom tumačenja same Povelje Ujedinjenih naroda putem kasnije prakse“,¹⁶ jer je danas Deklaracija jedan od najčešće navođenih općih međunarodnih dokumenata o zaštiti ljudskih prava i sloboda za koji se smatra da je imao najveći utjecaj na razvoj ljudskih prava i sloboda uopće. O tome svjedoči i činjenica da je, kako je i gore navedeno, Deklaracija imala utjecaj na donošenje kasnijih dokumenata koji se odnose na ljudska prava i

¹² Na primjer: zabrana mučenja, jednakost pred zakonom, sloboda kretanja, sloboda savjesti i vjeroispovijesti, pravo na rad, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na obrazovanje *etc.*

¹³ Vid. Preambula Deklaracije

¹⁴ A/RES/2200 (XXI), 993 UNTS 3 (No. 14531), stupio na snagu 3. siječnja 1976. g.

¹⁵ A/RES/2200 (XXI), 999 UNTS 171 (No. 14668) i 1057 UNTS 407 (No. 14668), stupio na snagu 23. ožujka 1976. godine. Uz ovaj Pakt usvojen je Prvi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine (*1966 First Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights*), A/RES/2200 (XXI), 999 UNTS 171 (No. 14668), stupio na snagu 23. ožujka 1976. godine i Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji se odnosi na ukidanje smrtne presude iz 1989. godine (*1989 Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, Aiming at the Abolition of the Death Penalty*) A/RES/44/128, 1642 UNTS 414 (No. 14668), stupio na snagu 11. srpnja 1991. godine.

¹⁶ M. N. Shaw, 279. Neki autori čak i tvrde da neke od odredbi koje se navode u Deklaraciji čine opća načela prava ili predstavljaju osnovne obzire čovječanstva. Vid., na primjer: I. Brownlie, 535.

slobode, te je imala utjecaj na ustave određenih država,¹⁷ a na Deklaraciju se pozivalo i u većem broju predmeta pred međunarodnim sudbenim organima.¹⁸ Konačno, Deklaracija je primjer neobvezujućeg dokumenta koji je stekao pravni značaj na koji se veoma često referira od strane akademske zajednice, donosilaca odluka, sudbenih tijela. Na osnovu ovih dokumenata, čiju važnost ne treba naglašavati, organi Ujedinjenih naroda kasnije su djelovali u pravcu usvajanja obvezujućih općih instrumenata za zaštitu ljudskih prava pojedinaca i skupina.

Iako je prvotna namjera Ujedinjenih naroda bila da Opća deklaracija o ljudskim pravima bude veoma brzo popraćena obvezujućim općim dokumentima za zaštitu ljudskih prava i sloboda (pojediniaca i skupina), to se ipak nije dogodilo u kratkom vremenskom razdoblju. U međuvremenu su donošeni opći međunarodni dokumenti koji su se odnosili na specifična kršenja ljudskih prava i specifične kategorije.¹⁹ Konačno je 1966. godine Deklaracija razrađena putem Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Prvi dokument definira gospodarska, socijalna i kulturna prava pojedinaca i uvjete pod kojima mogu biti ograničena, odnosno kolektivna prava. Drugi definira građanska i politička prava i uvjete pod kojima ona mogu biti ograničena i često se smatra važnijim, s obzirom da definira prava pojedinaca. Kako je Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima po svojoj prirodi skup odredbi koje se odnose na gospodarski i socijalni napredak, on je time drugačije naravi. Osnovna mana ovog Pakta je ta da je dokument nesistematičan i neprecizan, a ne nudi ni mjerljive razine napretka niti je dovoljno općenit.²⁰

Međunarodni pakt o građanskim i političkim slobodama važan je

¹⁷ Pritom valja imati na umu da su „pojedinci i nedržavne skupine upotrebljavale proklamirana prava da bi vršili pritisak na države da usvoje zakone neophodne za pravno dejstvo istih, te su neke države pod utjecajem moralnog i duhovnog autoriteta deklaracije, istu upotrijebile kao standard za uobličavanje ili dogradnju ustava“. – W. E. Langley, 303.

¹⁸ Na primjer: *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, Jurisdiction of the Court, Judgement, I.C.J. Reports 1949, p. 244 i *Golder v. United Kingdom*, 21. veljače 1975., § ..., Series A no. 18.

¹⁹ Na primjer: *Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju kaznenog djela genocida iz 1948. godine i Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine.*

²⁰ D. Robertson, *A Dictionary of Human Rights*, Europa Publications, London 2004, 127.

iz dva razloga:²¹ izričito se navodi da prava koja su već zajamčena u državama ugovornicama ne mogu biti ograničena pod izgovorom da nisu sadržana u Paktu; i, čak, i ako ugovornice ne budu u mogućnosti da garantiraju sva prava, u Paktu se navode prava koja se ne mogu umanjiti, a koja se odnose uglavnom na prava koja se vezuju za sigurnost (poput držanja u ropstvu i mučenja), pa čak i za slobodu savjesti. Veoma je bitno napomenuti i da sadrži odredbe o pravima skupine.²² Pritom, valja imati na umu da ovaj Pakt sadrži odredbe o obvezi da se u nacionalnom pravu obezbijedi dovoljno sredstava za provođenje standarda iz Pakta, što je i karakteristika ovakvih dokumenata, odnosno da su sredstva primjene pitanje nadležnosti u nacionalnom zakonodavstvu.²³ Kako su ova dva dokumenta razdvojena prema sadržaju, odnosno nije nastao jedan jedinstven dokument na osnovi Deklaracije, često se Međunarodnom paktu o građanskim i političkim slobodama daje veći značaj. Ipak, zajedno daju pravno obvezujuće dejstvo Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, a zajedno s njom čine i Međunarodni dokument o ljudskim pravima (*International Bill on Human Rights*).

2.2. Regionalni instrumenti za zaštitu ljudskih prava pojedinaca i skupina

Regionalni instrumenti za zaštitu ljudskih prava pojedinaca i skupina nastajali su uporedo sa općim. Najvažniji od njih je Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine (*1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*)²⁴ i 13 protokola uz nju, a koja je usvojena u okrilju Vijeća Europe (*Council of Europe – CoE*). Prava koja se štite ovom konvencijom veoma su slična pravima koja su nešto kasnije propisana u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i slobodama. Konvencijom se definira opširan popis prava i sloboda koje se štite, zatim moguća ograničenja kao i nemogućnost ograničavanja određenih prava i sloboda, a njome se uspostavlja i Europski sud za ljudska prava

²¹ *Ibid.*, 125–126.

²² Čl. 27 Pakta propisuje: „U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ne smije se osobama koje pripadaju takvim manjinama uskratiti pravo da, zajedno s ostalim članovima svoje skupine, imaju svoj vlastiti kulturni život, da ispovijedaju i održavaju svoju vlastitu vjeru ili da se služe svojim vlastitim jezikom.“

²³ I. Brownlie, 536.

²⁴ CETS No. 005, 213 UNTS 222 (No. 2889), stupila na snagu 3. rujna 1953. g.

(*European Court for Human Rights*)²⁵ kao mehanizam zaštite garantiranih prava i sloboda. Pojedinci i skupine na koje se prava i slobode odnose od stupanja na snagu Konvencije postali su više uključeni u procese vršenja pritiska spram država u smislu uspostavljanja nacionalnih standarda sukladno Konvenciji. Na taj način, Konvencija je izvršila izrazit utjecaj na odluke nacionalnih sudbenih tijela, kao i na donošenje pravnih akata u nacionalnim zakonodavnim tijelima.²⁶ Na europskoj razini, valja se osvrnuti na još jedan dokument čiji je praktični značaj veoma velik. Radi se o Završnom aktu Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi iz 1975. godine (*1975 Final Act of the Conference on the Security and Cooperation in Europe*),²⁷ poznatom i pod nazivima Završni akt iz Helsinkija (*Helsinki Final Act*), Helsinški sporazum (*Helsinki Accords*) i Helsinška deklaracija (*Helsinki Declaration*), kojim je zaključena konferencija o sigurnosti i suradnji u Europi koja je trajala od 1973. do 1975. godine.²⁸ Pritom je Konferencija 1995. godine prerasla u Organizaciju za europsku sigurnost i suradnju – OESS (*Organization for Security and Cooperation in Europe – OSCE*). Ovaj dokument je važan jer se sastoji od kolokvijalno nazvanog Dekaloga, odnosno deset načela, čiji su sastavni dio i odredbe o ljudskim pravima i slobodama kao sedmo načelo pod nazivom „Poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, uključujući i slobodu misli i savjesti, vjeroispovijesti ili vjerovanja“.²⁹ Također, iz ovog dokumenta

²⁵ Prvobitno su uz Europski sud za ljudska prava postojali i Europsko povjerenstvo za ljudska prava (*European Commission for Human Rights*) i Povjerenstvo ministara Vijeća Europe (*Committee of Ministers of the Council of Europe*).

²⁶ Autor Brownlie navodi predmete koji su uvjetovali promjene u belgijskom zakonodavstvu. Vid. I. Brownlie, 544. Sem toga, kada je u pitanju primjena u nacionalnom zakonodavstvu „posebice kada se radi o Centralnim i Istočnoeuropskim državama; nacionalni ustavni sudovi ustvrdili su da je od velike pomoći prilikom podupiranja odluka o pravima građana...“. Vid. D. Robertson, 76.

²⁷ *1975 Final Act of the Conference on the Security and Cooperation in Europe*, http://www.osce.org/documents/html/pdf/html/4044_en.pdf.html, 30. kolovoza 2010. godine. Za Opću deklaraciju o ljudskim pravima i Završni akt iz Helsinkija autor Brownlie tvrdi da su od naročitog interesa za pravnike s obzirom da dokazuju da normativni utjecaj instrumenta nužno ne ovisi od njegovog formalnog pravnog statusa. Navedeno prema: I. Brownlie, 534.

²⁸ Ne treba zaboraviti spomenuti i kasnije usvojenu Parišku povelju za Novu Europu iz 1990. godine (*1990 The Charter of Paris for a New Europe*) kojom se države učesnice Konferencije za europsku sigurnost i suradnju ponovno pozivaju na posvećenost načelima iz Završnog akta iz Helsinkija.

²⁹ Vid. Završni akt iz Helsinkija, str. 6–7.

jasno se vidi da države potpisnice prihvataju odredbe o ljudskim pravima kao načela običajnog međunarodnog prava. Međutim, ovaj dokument je politički sporazum s obzirom na to da nije niti pisan u formi međunarodnog dokumenta pa stoga i nema pravno obvezujući karakter. Pritom, i države potpisnice svečano su izjavile da ovaj dokument nije pravno obvezujući.

Sljedeći bitan regionalni dokument za zaštitu ljudskih prava i sloboda pojedinaca i skupina je Američka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. godine (*1969 American Convention on Human Rights*),³⁰ koja je usvojena u okrilju Organizacije američkih država (*Organization of American States – OAS*). Njome se garantiraju građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava a kao mehanizmi zaštite uspostavljeni su Inter-američki sud za ljudska prava (*Inter-American Court of Human Rights*) i Inter-američko povjerenstvo za ljudska prava (*Inter-American Commission on Human Rights*). Prava i slobode koje se garantiraju slične su onima u Europskoj konvenciji, iako postoje određene razlike.³¹ Pritom, odredbe koje su sadržane u ovoj konvenciji su dosta široko postavljene, kao što su uostalom postavljene i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima. Mehanizam zaštite je vrlo složen, uglavnom zbog toga što dolazi do preklapanja dva pomenuta mehanizma s različitim diplomatskim ishodištima.³²

Također, valja spomenuti i Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda iz 1981. godine (*1981 African Charter on Human and Peoples' Rights*)³³ koju je usvojila Organizacija afričkog jedinstva

³⁰ B – 32, **O.A.S. Treaty Series No. 36**, reprint OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992), 1144 UNTS 144 (No. 17955), stupila na snagu 18. srpnja 1978. godine, nazvana još i „Pakt iz San Josea, Costa Rica”. Uz ovu konvenciju usvojen je i Dodatni protokol uz Američku konvenciju o ljudskim pravima u oblasti gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava iz 1988. godine (*1988 Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social, and Cultural Rights*), A – 52, O.A.S. Treaty Series No. 69, stupio na snagu 16. studenog 1999. godine, nazvan još i „Protokol iz San Salvadora“.

³¹ Autor Shaw spominje čl. 4 u kojem se pravo na život razmatra općenito, od koncepcije, dok se zabrana mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja opsežnije izražava i u kontekstu je poštivanja fizičkog, mentalnog i moralnog integriteta etc. Vid. M. N. Shaw, 381.

³² Vid. I. Brownlie, 544.

³³ OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 1520 UNTS 218 (No. 26363), stupila na snagu 21. listopada 1986. godine, još se naziva i „Banjulska povelja“ prema gradu u Gambiji u kojem je napravljen njen nacrt. Uz ovu povelju usvojeni su Protokol uz Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda o uspostavljanju Afričkog suda za

(*Organization of the African Unity*). Poput pobrojanih europskih i američkih dokumenata o ljudskim pravima i slobodama pojedinaca i skupina, i ovim dokumentom se garantiraju građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava. Oslanja se na Povelju Ujedinjenih naroda, Opću deklaraciju i Američku konvenciju, ali se uglavnom temelji na paktovima iz 1966. godine iako sadrži određene odredbe kojima se razlikuje od njih, kao što su, na primjer, odredbe o pravu na razvoj, dužnostima pojedinaca *etc.* Također, za razliku od paktova, u kojima su razdvojena građanska i politička od gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava i sloboda, ovdje se radi o jedinstvenom dokumentu u kojem su sadržana sva pobrojana prava, a u isto vrijeme sadrži prava pojedinaca i skupina.

Na kraju, treba spomenuti i Arapsku povelju o ljudskim pravima iz 1994. godine (*1994 Arab Charter on Human Rights*)³⁴ koja je usvojena od strane Društva arapskih država (*League of Arab States*). Ova povelja oslanja se na načela sadržana u Povelji Ujedinjenih naroda, Općoj deklaraciji i paktovima, ali potvrđuje i načela iz Deklaracije o ljudskim pravima u islamu iz 1990. godine (*1990 Declaration on Human Rights in Islam*).³⁵ Zanimljivo je da se navedena ljudska prava primjenjuju sukladno državnom uređenju temeljenom na šerijatskom pravu.

3. MEHANIZMI ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA POJEDINACA I SKUPINA

Usvajanje i ratificiranje dokumenata koji se odnose na ljudska prava i slobode zapravo predstavlja tek prvi korak u njihovoj zaštiti, jer su beskorisni i bezvrijedni ukoliko se ne primijene djelotvorno. Ovo

ljudska prava i prava naroda iz 1998. godine (*1998 Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights*), OAU Doc. OAU/LEG/EXP/AFCHPR/PROT (III), stupio na snagu 25. siječnja 2004. godine i Protokol uz Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda o pravima žena u Africi iz 2003. godine (*2003 Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Woman in Africa*), OAU Doc. CAB/LEG/66.6, *reprint 1 Afr. Hum. Rts. L.J.* 40, stupio na snagu 25. studenog 2005. godine.

³⁴ Nema oznake, *print 18 Hum. Rts. L.J.* 151 (1997), stupila na snagu 15. ožujka 2008. godine.

³⁵ OIC Resolution 217 A (III), usvojena je od strane Organizacije islamske konferencije (*Organization of Islamic Conference*). Posebno je naglašeno da se u ovoj deklaraciji sva definirana prava i slobode temelje na šerijatskom pravu koje jedino može da posluži u njenom tumačenju.

opaska stoji s obzirom na to da se države često obvezuju na poštivanje dokumenata o ljudskim pravima i slobodama, ali ih kao takve ne primjenjuju, ili se ne trude da izvrše prilagodbu nacionalnog zakonodavstva s njima da bi omogućile saobraznu primjenu. Zbog toga, važno je da postoje i nacionalni, kao i opći i regionalni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Iako postoje postupci koje pokreću države, zatim postupci koje pokreću međunarodne organizacije i postupci koje pokreću oštećene stranke, te postupci nevladinih organizacija, koristiti će se drugačija klasifikacija mehanizama zaštite ljudskih prava i sloboda (pojedina i skupina).

3.1. Sudbena tijela uspostavljena općim i regionalnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava i sloboda

Europski sud za ljudska prava (*European Court of Human Rights*) je sudbeno tijelo načinjeno sukladno čl. 19 Europske konvencije, a sudi u predmetima na osnovi tužbi o ljudskim pravima i slobodama. Postupak pokreću fizičke i pravne osobe, i države ugovornice protiv država ugovornica. Da bi predstavka bila dopustiva, sva raspoloživa pravna sredstva u nacionalnom zakonodavstvu moraju biti iscrpljena, te ista mora biti podnesena u roku od šest mjeseci. Sud razmatra da li je primjena nacionalnih zakona i prakse sukladna odredbama Europske konvencije. Odluke Suda su konačne i izvršne. Također, Američkom konvencijom o ljudskim pravima u oblasti gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava iz 1988. godine uspostavljeni su Inter-američki sud za ljudska prava i Inter-američko povjerenstvo za ljudska prava. Protokolom na Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda o uspostavljanju Afričkog suda za ljudska prava i prava naroda iz 1998. godine uspostavljen je Afrički sud za ljudska prava i prava naroda.

Za razliku od prethodno nabrojanih dokumenata, valja još napomenuti i da se Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i slobodama te Arapskom poveljom o ljudskim pravima ne predviđaju sudbena tijela za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Članom 28 navedenog pakta uspostavljen je Odbor za ljudska prava (*Human Rights Committee*) koji se bavi razmatranjem izvješća država ugovornica o usvojenim mjerama, odnosno mjerama koje se planiraju usvojiti da bi se osigurale preuzete obveze o ljudskim pravima i slobodama, zatim razmatra i usvaja pritužbe država ugovornica spram drugih država ugovornica i, konačno, razmatra predstavke pojedinaca – žrtava kršenja ljudskih prava i sloboda.

Činjenica je da je sigurnije i lakše zajamčiti zaštitu ljudskih prava i sloboda putem nacionalnog zakonodavstva i sudbenog sustava, ali u tim prilikama valja imati na umu da država mora jamčiti i načela koja se odnose na neovisno i nepristano sudstvo.

3.2. Izvješća³⁶

Podnošenje izvješća je veoma čest mehanizam koji se koristi za nadgledanje primjene obveza koje stranke ugovornice određenog međunarodnog dokumenta preuzimaju, pa tako i kada su u pitanju ljudska prava i slobode. Obveza izvještavanja nastaje onoga trenutka kada država postane ugovorni subjekt za međunarodni dokument koji predviđa obvezu podnošenja izvješća. Izvješća se podnose u određenim vremenskim razdobljima, onako kako međunarodni dokument predviđa, a njime se predviđa i uspostavljanje tijela nadležnog da razmatra izvješća (i daje preporuke i/ili primjedbe) koje stranke ugovornice podnose. Smisao podnošenja izvješća je da se utvrdi da li ugovornica ispunjava svoje obveze. Tako, na primjer, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima u čl. 16 i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u čl. 40 predviđaju obvezu podnošenja izvješća.

3.3. Opći komentari³⁷

Smisao općih komentara (*General Reports*) jeste da se na osnovi podnesenih izvješća dođe do općeg komentara u pogledu određenih gledišta i stavova koji se vezuju za obveze ugovornica s obzirom na primjenu i zaštitu ljudskih prava i sloboda. Primjera radi, Odbor za ljudska prava uspostavljen Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima usvojio je veći broj općih komentara kojima se nastoji pomoći ugovornicama Pakta.

3.4. Pojedinačne predstavke³⁸

Prvi Fakultativni protokol na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u čl. 1 predviđa da država strana Pakta koja postane stranom ovoga Protokola priznaje nadležnost Odbora za ljudska prava

³⁶ O podnošenju izvješća detaljnije vid.: V. Petrović, *Međunarodni postupci za zaštitu ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2001, 40–51.

³⁷ O općim komentarima detaljnije vid.: V. Petrović, 51–53.

³⁸ O pojedinačnim predstavkama detaljnije vid.: V. Petrović, 88–107.

da prima i razmatra saopćenja pojedinaca podređenih njezinoj sudbenosti koji tvrde da su žrtve povrede nekog od prava navedenih u Paktu od strane te države članice Ugovornice. Tako, pojedinci mogu podnijeti saopćenje ukoliko su iscrpili sva pravna sredstva u nacionalnom zakonodavstvu članice Pakta i to samo ukoliko nije pokrenut postupak pred nekim drugim tijelom, poput Europskog suda za ljudska prava. Mišljenja Odbora, pak, nisu obvezujuća i nema propisanih sankcija za njihovo nepoštivanje.

3.5. Odgovori na masovna i sustavna kršenja ljudskih prava i sloboda – postupak 1235 i postupak 1503 Ujedinjenih naroda³⁹

Rezolucijom 728 iz 1959. godine,⁴⁰ Gospodarsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda ustvrdilo je da Odbor za ljudska prava nema ovlasti da se bavi pritužbama na kršenje ljudskih prava i sloboda. Kasnije je usvojena Rezolucija 1235 iz 1967. godine,⁴¹ kojom je uspostavljen tzv. „Postupak 1235“. Zahvaljujući ovom postupku, Odbor za ljudska prava održava godišnje javne rasprave o teškim kršenjima ljudskih prava i temeljnih sloboda, uključujući i pitanja rasne diskriminacije, segregacije i aparthejda u određenim državama, a u kojima mogu učestvovati i države i nevladine organizacije, s tim da Odbor može uključivati u rad i pododbore. Ukoliko se nakon rasprave situacija u određenoj državi ne poboljša, Gospodarsko i socijalno vijeće može usvojiti rezoluciju kojom se osuđuje postupanje te države. Nedugo poslije Rezolucije 1235, usvojena je i Rezolucija 1503 iz 1970. godine⁴² kojom je uspostavljen „Postupak 1503“. Ovaj postupak je tajan i sjednice Odbora su zatvorene. Odnosi se na razmatranje teških kršenja ljudskih prava i temeljnih sloboda kao što su genocid, aparthejd, rasna i etnička diskriminacija, mučenje *etc.* Predstavke koje se šalju Odboru ne smiju biti anonimne i nije neophodna dozvola države na koju se odnosi. Na koncu, s obzirom na nedostatke koji se vezuju za ove mehanizme, uvedene su još tri specijalne procedure: utvrđivanje činjenica (u smislu utvrđivanja stanja primjene ljudskih prava i sloboda u određenoj državi

³⁹ Vid. V. Petrović, 88–107; H. V. Condé, *A Handbook on International Human Rights Terminology*, University of Nebraska Press, Lincoln i London 2004, 1–2.

⁴⁰ ESC/RES/728 (XXVIII), naziva se još i „rezolucija bez autoriteta“.

⁴¹ ESC/RES/1235 (XLII).

⁴² ESC/RES/1503 (XLVII). Tijekom 2000. godine ova rezolucija je izmijenjena Rezolucijom 2000/3, ESC/RES/2000/3.

od strane stručnjaka), tematski mehanizmi (putem radnih skupina i specijalnih izvjestitelja) i davanje savjeta.

3.6. Postupci pred političkim tijelima i stručnim tijelima Ujedinjenih naroda te specijaliziranim uredima Ujedinjenih naroda⁴³

Kada su u pitanju ljudska prava i slobode, sustav zaštite i njihove primjene pri Ujedinjenim narodima je prilično opsežan. Prvenstveno, postoje politička tijela pri Ujedinjenim narodima koja se brinu o primjeni i zaštiti ljudskih prava i sloboda. Prema čl. 13 st. 2 Povelje Ujedinjenih naroda, Opća skupština (*General Assembly*) potiče proučavanje i dalje preporuke u svrhu pomagaja ostvarenja prava čovjeka i temeljnih sloboda za sve; Gospodarsko i socijalno vijeće (*Economic and Social Council – ECOSOC*) temeljem čl. 62 st. 2 može davati preporuke radi unapređenja stvarnog poštivanja prava čovjeka i temeljnih sloboda za sve, te sukladno st. 3 i 4 istog člana može pripremati nacrt konvencija o predmetima koji spadaju u njegovu nadležnost radi podnošenja Općoj skupštini, te sazivati međunarodne konferencije o predmetima koji spadaju u njegovu nadležnost. Pritom, Gospodarsko i socijalno vijeće ima pomoćna tijela od kojih izravno povezano s primjenom i zaštitom ljudskih prava predstavlja Vijeće za ljudska prava koje je zamijenilo Komisiju za ljudska prava 2006. godine.

Također, Ujedinjeni narodi imaju stručna tijela koja se bave zaštitom i primjenom ljudskih prava, a uspostavljeni su različitim međunarodnim dokumentima. To su: Odbor o uklanjanju diskriminacije protiv žena (*Committee on the Elimination of Discrimination Against Women – CEDAW*), Odbor o uklanjanju rasne diskriminacije (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination – CERD*), Odbor protiv torture (*Committee Against Torture*), Odbor o pravima djeteta (*Committee on the Rights of the Child*), Odbor za zaštitu radnika-migranata (*Committee on the Protection of Migrant Workers*), Odbor o pravima osoba sa invaliditetom (*Committee on the Rights of the Persons with Disabilities*), Odbor o prisilnim nestancima (*The Committee on Enforced Disappearances*), te Odbor za prava čovjeka (*Human Rights Committee*). Postoji još i Potkomisija za promidžbu i zaštitu Odbora za prava čovjeka (*Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights Committee*). Ovi odbori postupaju na sličan način kao i Odbor za ljudska prava. Na kraju, postoje i postupci specijaliziranih

⁴³ Vid. M. N. Shaw, 302–343.

ureda Ujedinjenih naroda, i to Međunarodne organizacije rada (*International Labor Organization – ILO*) i Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO*).

4. ZAKLJUČCI

Prethodno razmatranje predstavlja pravnu analizu općih i regionalnih instrumenata i mehanizama koji se odnose na primjenu i zaštitu prava i sloboda pojedinaca i skupina u međunarodnom pravu. U međunarodnom pravu, putem općih i regionalnih dokumenata kao izvora međunarodnog prava, predviđena su i definirana određena ljudska prava i slobode koje se imaju poštivati. Dalje, sva ljudska prava i slobode, bilo da pripadaju pojedincima i/ili skupinama ne treba shvaćati kao bezuvjetna i neograničena. Iako neka jesu takvog karaktera (poput prava na život), za druge je neophodno da se ispune određeni uvjeti da bi bila moguća. Sem toga, države, bez obzira na to da li su ugovornice ili ne, proširuju listu zajamčenih prava i sloboda. Pritom, sam sustav primjene i zaštite prvenstveno ovisi od nacionalnih pravnih sustava. Prvo, unutarnji pravni propisi koji sadrže odredbe o ljudskim pravima i slobodama (pojedina i skupina) su veoma značajni, bilo da se radi o ustavu koji sadržava odredbe o primjeni, zaštiti ili mogućim ograničenjima istih, bilo zakonima ili poveljama (u državama u kojima ne postoji ustav); drugo, navedene opće i regionalne instrumente moguće je primijeniti samo ukoliko države ugovornice omogućuće njihovu dosljednu primjenu u nacionalnom zakonodavstvu sukladno preuzetim obvezama iz instrumenata; i treće, uspješnost djelovanja na osnovi mehanizama također će ovisiti od volje države da se posveti ispravljanju mogućih kršenja odnosno poboljšanju primjene i zaštite ljudskih prava (pojedina i skupina). Da bi bili djelotvorni, opći i regionalni instrumenti moraju sadržavati odredbe o pratećim mehanizmima, ali i države ugovornice moraju imati odgovarajuće pravne mehanizme za primjenu istih. Na koncu, iako ugovornice preuzimaju obveze iz međunarodnih dokumenata, čini se da ih ponekad ne shvaćaju važnima i prije svega osjetljivima.

Tek, poneki instrumenti o ljudskim pravima i slobodama sadržavaju odredbe o uspostavljanju sudbenih tijela. Uglavnom sadrže odredbe o povremenom podnošenju izvješća i/ili pojedinačnim predstavkama različitim odborima. Pritom, sudbena tijela veoma su važna i utjecajna u regionalnim sustavima zaštite ljudskih prava. Ne samo da se razvija sudbena praksa u okviru koje se regionalna sudbena tijela po-

zivaju i na instrumente za zaštitu ljudskih prava i sloboda u drugim regionima, nego takva sudbena praksa postaje izvorom međunarodnog prava ljudskih prava. Treba naglasiti i važnost dokumenata koji se odnose na zaštitu pojedinih skupina (radnika migranata, izbjeglica, djece *etc.*), specijaliziranih dokumenata (o genocidu, azilu *etc.*) i dokumenata koji se odnose na ukidanje svih oblika diskriminacije a koji nisu razrađeni u ovom tekstu. Također, bez obzira na značaj europskog sustava zaštite ljudskih prava i sloboda koji se temelji na Europskom sudu za ljudska prava, treba naglasiti da su američki i afrički regionalni sustavi gotovo na sličnoj razini kao i europski. Arapski sustav zaštite je pokrenut, ali se zbog povijesnih, kulturoloških, političkih i drugih različitosti još uvijek ne nalazi na razini prethodnih, što je opet, veliki pomak s obzirom na to da se u Aziji još uvijek nije uspostavio regionalni sustav za zaštitu ljudskih prava i sloboda uopće. Najzad, odredbe iz svih spomenutih instrumenata u regionalnim sustavima primjene i zaštite ljudskih prava i sloboda dovode se u vezu s odredbama iz Povelje Ujedinjenih naroda, Opće deklaracije o ljudskim pravima i međunarodnih paktova. Tako, praktično razvila se kolektivna primjena i zaštita ljudskih prava i sloboda (pojedinaca i skupina). No, postoje i različitosti u odredbama između regionalnih instrumenata u odnosu na opće odredbe iz Povelje, Deklaracije i paktova čiji je sadržaj utjecao na približavanje i prilagođavanje u stavovima po pitanju temeljnih načela koja se odnose na ljudska prava.

Na kraju, posebice s obzirom na to da države odmjeravaju i nastoje držati u ravnoteži primjenu i zaštitu ljudskih prava i vlastite interese, čini se da sustavu ljudskih prava i sloboda manjka mogućnosti za uspostavljanje instrumenata i mehanizama koji bi imali izrečan utjecaj na njihovo poštivanje i primjenu normi o ljudskim pravima i slobodama.

Mr. Sc. Maja Sahadžić

Association for International Law in Bosnia and Herzegovina

INTERNATIONAL LAW OF HUMAN RIGHTS: PROTECTION OF INDIVIDUALS AND GROUPS

Summary

This paper is ascertaining theoretical perception of human rights as well as their relevance in coherence with individuals and groups in international law. To that effect, analysis of actual instruments and protection mechanisms and their contents, capacity and efficiency is substantial. Inasmuch as instruments' application and treatment consistently to general and regional protection mechanisms depends on domestic legal systems, it is required to construe achievement of general and regional instruments and protection mechanisms application in domestic legal system.

Key words: *Human rights and freedoms; Application; Protection; Individuals; Groups.*